

Nashmil Aram och Carina Bildt

Osynliga framtidsdrömmar?

Nyinvandrade ungdomars möte med den svenska skolan

ARBETSLIV I OMVANDLING | 2004:4

ISBN 91-7045-707-7 | ISSN 1404-8426

Arbetslivsinstitutet är ett nationellt kunskapscentrum för arbetslivsfrågor. På uppdrag av regeringen bedriver institutet forskning, utveckling och kunskapsförmedling. I dialog med arbetslivets aktörer verkar vi för ett arbetsliv med goda villkor, utvecklingsmöjligheter och en hälsosam arbetsmiljö för både kvinnor och män. Institutet har omkring 400 anställda och finns på flera orter i landet. Besök gärna www.arbetslivsinstitutet.se för mer information.

Arbetsliv i omvandling är en av Arbetslivsinstitutets vetenskapliga skriftserier. I serien publiceras avhandlingar, antologier och originalartiklar. Främst välkomnas bidrag avseende vad som i vid mening kan betraktas som arbetsorganisation och arbetsmarknad. De kan utgå från forskning om utvecklingen av arbetslivets organisationer och institutioner, men även behandla olika gruppers eller individers situation i arbetslivet. En mängd ämnesområden och olika perspektiv är således tänkbara.

Författarna till bidragen finns i första hand bland forskare från de samhälls- och beteendevetenskapliga samt humanistiska ämnesområdena, men även bland andra forskare som är engagerade i utvecklingsstödande forskning. Skrifterna vänder sig både till forskare och till andra som är intresserade av att fördjupa sin förståelse av arbetslivsfrågor.

Manuskripten lämnas till redaktören som ombesörjer att ett traditionellt ”refereeförfarande” genomförs. I huvudsak publiceras bidrag från forskare med anknytning till Arbetslivsinstitutet.

ARBETSLIV I OMVANDLING

Redaktör: Eskil Ekstedt
Redaktion: Marianne Döös, Jonas Malmberg, Anita Nyberg,
Lena Pettersson och Ann-Mari Sätre Åhlander

© Arbetslivsinstitutet & författare, 2004
Arbetslivsinstitutet,
SE-113 91 Stockholm

ISBN 91-7045-707-7
ISSN 1404-8426
Tryckt hos Elanders Gotab, Stockholm

Innehåll

Bakgrund och teoretisk ram till studien	1
Etnicitet	1
Invandrare	2
Framtidsplaner	3
Goda intentioner	4
Syftet med studien	5
Metod	5
Resultat och diskussion	6
Elevernas framtidsdrömmar	6
Lärarens uppfattning om framtidsdrömmarna	8
Flickorna	12
Elevernas sociala situation	14
Elevernas bild av Sverige	16
Läraren om elevernas bild av Sverige	17
Läraren om ambitionsnivån i klassen	18
Att ”bli” svensk	19
Lärarens syn på möjligheten att bli svensk	19
Metodologiska aspekter	21
Efterord	23
Sammanfattning	24
Referenser	25

Bakgrund och teoretisk ram till studien

Vårt intresse i den här studien har varit att få kunskap om vad nyinvandrade ungdomar har för framtidsplaner och om hur dessa framtidsplaner tas om hand av den pedagogiska personalen.

Utgångspunkten för oss är att Sverige är ett mångkulturellt samhälle. Ända sedan 1960-talet har Sverige varit ett invandrarland och sedan 1980-talet har flera vågor av flyktingar nått Sverige. I dag finns över 1,9 miljoner människor i Sverige som är födda utomlands eller har utlandsfödda föräldrar. Dessa människor har sina ursprung i över 150 olika länder och har bott i Sverige olika länge. Trots denna variation har invandrarna både i samhällsdebatt och i medierna betraktats som en homogen grupp, och dessutom en problematisk grupp.

Skolans roll i mötet med det nya hemlandet har påtalats många gånger, och i sin avhandling studerar Nihad Bunar (2001) bland annat skolans roll i upprätthållandet av segregation och stigmatisering av invandrarförorter. Han är kritisk till att vi å ena sidan talar om det mångkulturella som tillskott och å andra sidan om invandrarproblematik. När vi studerar ungdomar är det ”normala” svenska ungdomar – främst pojkar – vi tänker på, medan forskning om invandrarungdomar är annat än vanlig ungdomsforskning. Inom forskningen om invandrarungdomar ligger dessutom ofta fokus på brister och missförhållanden, snarare än på ungdomarnas kapacitet.

Etnicitet

Etnicitetsforskaren Anna Bredström analyserar i sina studier hur invandrare och ungdomsbrottslighet kopplas ihop i media.

Den bild av unga män med invandrarbakgrund som förekommer är i hög grad *kulturaliserad*. Kultur presenteras här som ett statistiskt, essentiellt fenomen, som ett ”arv” eller ”bagage” människan bär med sig” (Bredström 2002, s 188).

Här blir invandraren symbol för det som svensken inte anses vara. Kulturmöten mellan invandrare och svenskar beskrivs vanligen i termer av kulturkonflikter mellan civiliserat/modernt och primitivt/traditionellt. Medan invandrare är primitiv och omodern, och medan invandarmän behöver utbildas i jämställdhet står svensken för det moderna och normala, menar Bredström.

I samma spår kritiserar Aleksandra Ålund den offentliga svenska debatten för dess statiska syn på etnicitet, och för att man i det offentliga rummet refererar det till invandrare som dehumaniserad kategori: ”Etnicitet förknippas ofta med traditionstyngda och främmande invandrarkulturer” (Ålund 2002, s 290). Ålund hävdar bestämt att koloniala bilder lever kvar och understöds av moderna former av åtskillnad och karaktärisering av människor som kulturellt annorlunda och mindre värda. Enligt henne har rasismen många ansikten: att ta avstånd från

direkt våld mot en grupp är en sak men det är svårare att angripa och anklaga den dolda grammatiken.¹

Genom att kulturella olikheter renodlas och polariseras underblåses också den allt vanligare politiska argumentationen om lämpliga/olämpliga, i varierande grad anpassningsbara och mer eller mindre ”främmande”, flyktingar och invandrare. Här ligger grunden för en åtskillnad och selektion av människor i kulturella termer, som i förlängningen också bidrar till att legitimera ”fästningen Europa”, med dess yttre och inre murar” (ibid, s 292).

Även Rosenberg (2002) ifrågasätter den svenska normen som normal och naturlig nu när invandraren problematiseras och måste förklaras: tanken på avvikaren som problematisk och normen som självklar skapar en klyfta mellan vi och de, där den egna normen är naturaliserad och inte ifrågasatt.

Irene Molina och Paulina de los Reyes påtalar att forskningsresultat från flera discipliner visar att det finns en etniskt hierarkisk skala som positionerar icke-européer, företrädesvis från muslimska länder, längst ner i den sociala rangordningen däri nordeuropéer placeras högst upp (de los Reyes m fl 2002). Att detta inte har väckt större intresse bland makthavare ser författarna som uttryck för en process där underliggande föreställningar om kulturell bakgrund ger upphov till differentiering i arbetslivet och i samhället, och kallar detta för samhällets rasifiering, där

Rasifiering betecknar explicita och/eller outtalade kategoriseringar, tanke-modeller och associationer som gör rangordningen mellan människor till ett naturligt inslag i såväl sociala relationer som maktstrukturer (ibid, s 295-296).

Invandrare

Medieforskaren Ylva Brune (2002) kritiserar medias definition av begreppen invandrare; invandrarflicka och invandrapojke används som stereotyper, påstår hon. Hon hävdar att begreppet invandrare alltsedan 1970-talet har etablerats i medierna som beteckning på snart sagt varje fenomen som på något sätt går att realtera till personer som själva eller vilkas föräldrar är födda utanför landets gränser. Hon menar att det går att spåra undertexten i nyhetstexterna. Denna undertext eller logik kallar hon för ”utopisk”, dvs när man ställer idealiserade bilder av det egna samhället och den egna livsstilen mot dystopiska bilder av andra samhällen och kulturer. Hon ger exempel på hur invandrankvinnor i media har beskrivits som en isolerad och förtryckt varelse som inte kan svenska. Men är hon framgångsrik talar man om att hon har brutit med det gamla hemlandets

¹ Här refererar Åhlund till Bel Habib som säger att rasism även kan vara ”den dolda grammatiken” som genom tecken och allmänt språkbruk koloniserar vår tankevärld i vardagen.

traditioner. Medias bild av den typiska invandrapojken är den som lider av kvinnoförakt, vill tjäna pengar, hamnar i knivslagsmål och är ute halva nätterna. Invandrarflickan är dock inne i hemmet, isolerad och kontrollerad, och längtar efter den svenska fria livsstilen. Brune frågar vems konstruktionen av invandrarflickan och invandrapojken är och menar att det handlar om medieproducerade konstruktioner.

I en annan källa skriver Ålund

När beteckningen ”invandrare” blir till en negativt laddad kategorisering av människor får beteckningen en stigmatiserande funktion i vardagslivet, i skolan och på arbetsmarknaden (Ålund 1997, s 36).

Hon påstår att även andra generationens invandrare, människor som är födda och uppväxta i Sverige och har en förälder född utomlands, etiketteras för livet och förpassas till utanförskap och ett andra gradens medborgarskap.

Det som betecknas som (invandrare) och ungdomars kultur(er) kan inte förstås utanför det sociala landskap som de lever i här och nu. Utanförskap skapar både en kulturell och social protest [...] Den värld som utesluter kan själv komma att bli utesluten (ibid, s 39).

En av de intervjuer som Ålund skriver om är med en kvinna bosatt i Sverige sedan 30 år. Kvinnan berättar om de tidiga invandraråren som drömmarnas tid, då de jobbade där det fanns jobb, på sjukhus, i fabriker och utan att behöva ha särskild mycket kunskaper i svenska. De drömde om att deras barn skulle studera på universitetet, men barnen fick dåliga betyg och arbetslöshet väntade dem efter skolan. Man förklarad för henne att hennes barn var språkligt svaga och hon undrar ofta varför och vad var det som gick fel. Samma känsla av utsatthet förmedlas av de personer Paula Bustos Castro (1999) har intervjuat: andragenerationens invandrare som känner sig integrerade mår dåligt av att anses vara icke-integrerade. Även de som behärskar språket och ”kan” det svenska samhället har svårt att bli insläppta i samhället, skriver Castro. Hon menar att bo i förorten, att vara arbetslös och att vara andra generationens invandrare stigmatiserar. Uppväxten i förorten, genomlidandet av förortsskolans meningslösa kaos och utanförskapet i ett samhälle som ter sig alltmer obegripligt och osäkert tillsammans med upplevelsen av att ens erfarenheter och handlingsprinciper ogiltigförklaras kan beskrivas som stegvis marginalisering eller ett kroniskt stresstillstånd.

Framtidsplaner

I boken *Osynliga flickor – synliga pojkar* skriver Nordenstam och Wallin (2002) om en grupp ungdomar med invandrarbakgrund och deras inställning till framtiden där deras inställning beskrivs som ganska typisk för ungdomar i allmänhet. De vill ha arbeten som psykolog, pedagog, advokat, flygvärdinna, åka till USA eller London och läsa språk, och ingen av flickorna säger sig vilja bli hemmafru.

Den bilden av Sverige de förmedlar är genomgående positiv. Dessa elever vill bryta sin isolering och få kontakt med svenskar och är lika ansvarstagande som svenska ungdomar, men de elever som har gått andra skolsystem kan ha svårigheter med den svenska skolan. Här anser författarna att det nya betygssystemet har särskilt negativa konsekvenser för de elever som har bott i Sverige under kort tid. Många kommer till gymnasiet med höga ambitioner men får låga betyg i första årskursen på grund av bristande kunskaper i svenska, då tappar de självförtroendet och sänker ambitionsnivån.

I en artikel skriver Detris T Honora (2002) om en studie där relationen mellan framtidsplaner och skolprestation undersöktes bland afroamerikanska tonåringar. De ville se hur dessa ungdomar föreställde sig själva i framtiden, eftersom de senaste studierna visar att afroamerikanska ungdomar i högre grad riskerar att hoppa av skolan och att misslyckas med sina studier. Identifierade faktorer bakom detta är begränsat lärarstöd, kulturell misstänksamhet och brist på identifikation med skolans akademiska kultur. Elever som är optimistiska om sin framtid tenderar bli mer akademiskt motiverade jämfört med elever som är osäkra på sina framtida möjligheter. Tidigare studier har visat att flickor utvecklar mer begränsade och färre framtidsplaner. Artikelförfattarna refererar till Zimbardos studier om kulturella minoriteter där det påvisas att framtidsplanerna begränsas av sociala problem så som arbetslöshet, rasism samt nuvarande och tidigare erfarenhet av förtryck. För att utvecklas till framtidsorienterad individ behövs en inlärd känsla av tilltro till andra samt tron på människor och livsmiljöns förutsägbarhet och kontrollerbarhet. Dessa villkor är främmande för fattiga och invandrare. I sin studie fann artikelförfattarna att högpresterande flickor uttryckte fler långsiktiga planer än andra flickor. De var även mer benägna att diskutera framtiden i konkreta termer. Även om de värderade familj och äktenskap högt var de inte villiga att glömma sina mål och förväntningar inför framtiden.

Goda intentioner

En studie av Knocke och Hertzberg (2000) visar att negativa föreställningar kan tränga igenom hos en person som i övrigt bemödar sig om att undvika generaliseringar eller negativt laddade uttalanden. Här ser man exempel på etnocentrism där den egna kulturen och samhället står för det goda medan de andra generaliseras utifrån enstaka händelser. Mindre polemiserande förutfattade meningar hittar författarna i studie- och yrkesrådgivning till elever. Författarna hänvisar till de invandrarelever som känner sig missförstådda av studie- och yrkesvägledarna och som slussas till mindre teoretiska studier. När en invandrarelev säger att han vill jobba inom vården hänvisas han till vårdlinjen, först efter ett antal år sitter han på skolbänken igen för att få behörighet till läkarlinjen.

Syftet med studien

Syftet med studien är att få en bild av nyanlända invandrarungdomars drömmar och planer inför framtiden, och att jämföra elevernas drömmar med lärarens förväntningar. Vi ville även fånga lärarens attityd och förhållningssätt gentemot dessa elever. I studien betraktas läraren som en representant för samhället som en central figur i elevernas möte med den svenska skolan. Läraren är inte den enda myndighetsperson som eleverna är i kontakt med men hon har daglig kontakt med dem och hennes åsikter värderas högt av eleverna. En lärares omdöme om elever påverkar deras självbild och självuppfattning. Vi har utgått från att dessa elever, så som alla andra ungdomar, har ambitioner och drömmar om sin framtid, men att vi utifrån resultaten i tidigare studier antar att de får signaler om att dessa drömmar inte kan förverkligas.

Metod

Datainsamlingen har utförts av huvudförfattaren, och det ”jag” som kommer att dyka upp i texten framöver syftar på henne.

Åtta elever intervjuades, tre flickor och fem pojkar i åldrarna sexton till nitton år. Vid tiden för studien hade de bott i Sverige mellan ett och tre år. Samtliga gick i en förberedelseklass på ett gymnasium i Stockholm. Dessa förberedelseklasser kallas idag för IVIK-klasser (benämndes tidigare ITK-klasser). Förutom dessa åtta elever intervjuades även den pedagogiska personalen. Klassobservationerna gjordes på samtliga 16 elever i klassen.

Skolan ligger i ett miljonprogramområde i Stockholmstrakten. Under sex veckor besökte jag skolan vid åtta tillfällen, då jag närvarade vid lektioner och under lunchpauser, varvid observationer gjordes. Vid några tillfällen stannade jag hela dagen i skolan, men för det mesta var jag där två eller tre lektioner per tillfälle. Jag bad att få närvara vid ett antal lektioner innan intervjuerna skulle genomföras för att jag skulle få en bild av eleverna i klassen, och jag ville dessutom vara mindre okänd för dem, inför intervjuerna. Vi var medvetna om att detta skulle få dem att tänka på ämnet i förväg, vilket vi tyckte var önskvärt, eftersom vi såg själva tankeprocessen som följer av att fundera på sin framtid som en gynnsam bieffekt av studien. När observationerna och intervjuerna var klara kom huvudförfattaren, på elevernas begäran, att besöka dem en timme i veckan under sex veckor. Besöken ägnade åt samtal och läxhjälp.

Intervjuerna var strukturerade och spelades in på band. En intervjuguide bestående av ett antal frågor och underfrågor användes. Elevintervjuerna varade 10-15 minuter och genomfördes i lärarnas kursbibliotek. Även intervjun med läraren var halvstrukturerad och tog 40 minuter. Den genomfördes i det arbetsrum läraren delar med två andra lärare. Eleverna intervjuades om sin bild av och förväntningarna på framtiden, och läraren intervjuades om sin syn på klassen och på

elevernas framtidsdrömmar. Under intervjun med eleverna styrdes samtalet till större delen av intervjuaren. De svarade i korta meningar och när de saknade ord på svenska sa de det på sitt språk eller på engelska. Intervjuerna transkriberades i sin helhet inför analysen. Anteckningar om observationerna bestod av dels direkta observationer och dels det som kom till huvudförfattarens kännedom under informella samtal med eleverna och läraren. Citaten antecknades på plats medan anteckningarna som rörde observationerna skrevs ner direkt efter besöken.

För analysen av studiematerialet har vi valt diskursanalys. Diskurs är ett bestämt sätt att tala om, uppfatta och konstruera hela eller delar av den sociala världen, och diskursanalys är en metod att studera på vilket sätt det talas om exempelvis invandrarelever. En diskurs kan liknas vid hur en händelse, person eller grupp av personer blir representerade på ett visst sätt och ur ett visst perspektiv beroende på sammanhang (Rosenberg 2002). Diskursanalys ifrågasätter dikotomitänkandet där skillnader mellan kategorierna betonas samtidigt som liten eller ingen hänsyn tas till de likheter som finns mellan kategorierna, och/eller till de skillnader som förekommer inom dem.

Efter Kruuses (1998) rekommendation i boken *Kvalitativa forskningsmetoder i psykologi* antecknade jag mina idéer, inspirationer, bedömningar och tolkningar, liksom diverse arbetshypoteser under datainsamlingen. Detta skedde på plats eller direkt efter ett klassbesök. Eftersom antalet deltagare i studien var litet, kunde mycket av materialet inte användas av hänsyn till intervjupersonerna.

Resultat och diskussion

Resultatet presenteras i olika block, som omväxlande fokuserar eleverna respektive läraren. Citat som härrör från de intervjuade är markerade med – och citat från intervjuaren med *. Observera att eleverna är citerade utan språklig korrektion. Eleverna har fått fingerade namn.

Elevernas framtidsdrömmar

Redan vid det första besöket observerade jag att eleverna är medvetna om vikten av att lära sig svenska och att de är inriktade på detta. Till exempel vill Ann bli läkare eftersom det finns få läkare i hennes hemland, men samtidigt säger hon att det är i Sverige hon vill bo. Hon berättar att hon gick i en annan skola förut, men att det i hennes klass fanns elever som pratade hennes hemspråk, vilket förhindrade henne att lära sig svenska och därför ville hon bli flyttad hit. Hon säger att hon är fokuserad på studierna. I hemlandet var undervisningen på engelska.

– Vi var i gymnasiemässa i Älvsjö. Jag såg en engelska skola [...] men nu jag ska bo här så jag vill lära mig svenska. Jag har läst engelska tolv år och vill lära mig svenska.

När observationerna planerades fick jag höra att eleverna inte verkar ha några framtidsplaner. När intervjuerna gjordes kom det fram att samtliga elever hade tänkt på sin framtid och hade drömmar om den. David säger från början att han kanske skall gå fordonsprogrammet på gymnasiet och bli bilmekaniker, men när jag frågar om det handlar om intresse för bilar visar det sig att han även har andra drömmar:

* Du sa att du ville bli mekaniker. Gillar du bilar?

– Ja, nej, först ville jag bli ingenjör men det är långt. Måste plugga 5-6 år. Polis är bra men det är bara svenskar.

En tredje elev, Kim, vill flytta till en annan klass med högre nivå på undervisningen. Han visar öppet sitt missnöje med läraren. Han är den enda eleven i klassen som har gått sista året på högstadiet i Sverige. Vad han ska bli är han osäker på just nu, men han vill helst plugga och jobba samtidigt men lyser upp och berättar om sin systers framtidsdrömmar i stället:

– [...] men jag har en syrra, hon heter X, det är hon som är 20 (*lyser upp*) jag VET att hon kommer att bli något stort i Sverige. Hon har alltid varit duktig, i *hemlandet* hon var duktig och här kommer hon att läsa. Hon är duktig [...] hon vill bli advokat.

Han säger att han längtar efter att fylla 18 och få svenskmedborgarskap. Han vill resa bort och drömmer om USA:

– Jag vet inte om jag vill bo kvar i Sverige. Jag säger ja/nej, ja/nej.

* Var vill du bo om inte i Sverige?

– I USA, jag vill åka ensam eller med några kompisar. Jag vill resa och sen kanske komma tillbaks. Vi säger att vi ska åka den här sommaren men kanske vi får inte. Jag ska bli 17 nästa september tills jag blir 18.

Även Josef pratar om USA. Hans stora intresse är musik och vill gärna gå på musikhögskolan här i Stockholm. Längre fram vill han flytta till USA eller bli musiklärare. Han berättar att han har varit i kontakt med musiklärare här i skolan och fick veta av honom att det tar tio år tills han kan bli musikpedagog och det tyckte Josef var långt men att han är beredd på det ändå.

Jakob som själv vill bli lärare tycker att skolan i Sverige är bra och han vill gärna kämpa lite extra för att lära sig svenska bra och helst kunna uttrycka sina känslor på svenska. Han är den enda eleven som talar om att bilda familj inom ett par år. De andra eleverna talar gärna om ämnet men vill skjuta upp det på framtiden. De vill helst bo själva eller flytta ihop med sin partner men säger att giftermål får vänta. Maria fick en kronisk sjukdom diagnostiserad när hon kom till Sverige. Hon säger att hon vill flytta hemifrån när hon har fyllt 18 eller 20 år, bo ensam och utbilda sig till psykolog. Hon är mycket nyfiken och ställer mycket frågor om hur det är i Sverige. Framförallt är det relationer hon vill prata om.

Även Adam talar mer om relationer än annat under intervjun. Han vill träffa någon för att flytta ihop med:

– Och om jag träffar en tjej så vill jag bli sambo efter tio dagar! Vänta det går inte på tio dagar. Det går inte, en person som förstår mig.

* Ska hon vara svensk eller från *ditt hemland*?

– Det spelar ingen roll, svart, vit, svensk, kurd, iranier, arab, afghan eller etiopier. Det spelar ingen roll. Bara det att hon förstår mig, bara det.

Adam säger att han gillar historia väldigt mycket och vill jobba med byggnader eller bli bilmekaniker. Men han är 19 år, och nästa år får han inte gå på gymnasiet utan måste gå på komvux. Han vill gå på gymnasiet eftersom han inte tror att det är lika roligt att gå på komvux där han får gå i samma klass som äldre elever. Han har tänkt på att börja jobba men tycker att de jobb som han kan få är tråkiga. Han säger att i stället för att diska och städa vill han jobba med byggmaskiner eller helst gå kvar på gymnasiet. Den sista eleven som intervjuas är Sara. Hon talar bra svenska trots att hon har läst svenska i bara ett år, och hon har klara framtidsambitioner. Hon samtalar gärna om samhällsfrågor och säger att hon är intresserad av att se på debattprogram på tv. Hon är en av fåtal elever i skolan som bär slöja. Två veckor efter intervjun flyttas Sara till en klass på högre nivå. Hon säger att hon har tänkt mycket på vad hon vill studera och har tänkt på ett antal yrken:

– Jag vill bli arkeolog. Jag tycker om att veta människans historia, vad som har hänt, vad har människor upplevt, hur det var, och så tycker jag om kock, att bli kock, jag tycker om att laga mat.

* Kan du tänka dig att bli tv-kock?

– Ja, det är bra. Jag tycker att en dag jag ska ha mina egna hotell eller någonting. Jag ska bli chef eller någonting.

* Du sade till mig förra veckan: *jag ska bli successful woman*.

– Ja, jag vill bli en successful woman och hjälpa andra människor som behöver hjälp. Jag ska hjälpa, börja med små barnen och kvinnor i Afrika. Jag vill bli rik och ska hjälpa fattiga.

Det är vitt skilda yrken och studieval som de intervjuade eleverna nämner; polis, mekaniker, läkare, lärare, psykolog, kock, hotellchef, arkeolog och musiker. Här nedan presenteras vad läraren tror om var och en av eleverna och av resultatet framgår att läraren har låga förväntningar på eleverna.

Lärarens uppfattning om framtidsdrömmarna

I jämförelse med lärarens föreställning om deras förmåga har eleverna höga framtidsambitioner. Intervjuaren fick upprepa frågan om elevernas framtidsdrömmar, eftersom läraren i stället för att svara på frågan berättade vad hon

tyckte och tänkte om bristerna hos respektive elev. När läraren får höra om Marias drömyrke kommenterar hon det med enbart ett harklande.

* Vad tror du hon vill göra med sitt liv?

– Hon är väldigt söt och mån om sitt utseende. Kan man tänka sig att hon skulle vilja hålla på med någonting som har med sälja kläder eller kosmetika eller någonting sånt...

* Ska jag berätta vad hon vill bli?

– Alltså hon, jag upplever att hon är väldigt stark tjej bara om hon kunde lämna *sjukdomen* och förlika sig med det här [...] om hon kunde komma över det och ta fram sin kapacitet som hon faktiskt har, styr och ställer med alla och bestämmer [...] kanske liksom säga bli stilist eller någonting sånt [...] men jag vet inte hur det är med hennes begåvning alltså men jag tror styrkan kanske kan kompensera litet grand av begåvningen. Det vet inte jag.

Om Jakobs drömyrke har hon inte heller något att säga utan övergår i stället till att kommentera hans brist på komplex för sitt utseende:

* Jakob vill bli lärare.

– Jaa. Han verkar inte ha komplex för den här med sitt utseende. Det verkar inte beröra honom.

* Nej, det har han inte nämnt alls...

– Ja, du vet när han kom hit då var han snaggad. Han var helt snaggad när han kom till skolan och så hade han keps på sig och då sa jag liksom första dan: och tar vi av oss kepsen och han så tog han av sig kepsen och hade liksom ett ärr och då tänkte jag vad har jag sagt, åh, åh då tänkte jag ska aldrig be någon att ta av sig kepsen och han sa ingenting. Jag fotograferar ju dem ofta och han, han står gärna upp och liksom det är ju härligt att han liksom inte går så här (hon gömmer sitt ansikte med en hand).

Läraren berättar att Sara har flyttats upp och att hon är ambitiös. Det är bara Saras ambitioner som kommenterades positivt, men bara en av framtidsplanerna, nämligen den som inte är lika akademiskt inriktad:

* Och Sara vill bli arkeolog eller chef för ett hotell.

– Men hon passar alltså som chef för ett hotell. Delegera och den här att matsalen, de ska servera frukost och det där. Absolut, det skulle vara jätte bra.

Den bild läraren har om eleverna stämmer inte överens med vad eleverna själva förmedlar. Hur kan detta förklaras? Enligt Lange och Westin (1981) är åsikter om en grupp fördomar när åsikten innehåller felaktiga föreställningar om gruppens egenskaper och när dessa omdömen inte är i linje med samhällets accepterade värderingar. Vid ett antal tillfällen kunde lärarens kommentarer

tolkas som fördomsfulla och felaktiga generaliseringar. Detta är vad Knocke och Hertzberg (2000) pekar på när de skriver att negativa föreställningar kan tränga igenom hos en person som i övrigt bemödar sig om att undvika generaliseringar eller negativt laddade uttalanden. Det framkommer till exempel inte fram någonstans att David skulle ha tankar på att bli discjockey men förmodligen hans frisyr är skälet till den tolkningen. Hans tankar om polisyrket viftas bort på grund av att han i dag har rastafrisyr:

– han kanske kan bli diskjockey, vad vet jag. Han kanske har talanger [...] Kanske han har inte bara idéer, kanske han har kontakter också, vad vet jag. Att han kanske har både idéer och kontakter och då förstår jag i så fall att hans motivation är ganska låg för det han gör här i skolan. Det kanske inte ens behövs för det umgänge, de kretsar han ska röra sig i. Han kanske vill nöja sig med den här lite suddiga svenskan som han har, han kanske gör sig förstådd i de kretsarna som han umgås med...

* Han säger att han vill bli mekaniker eller kanske polis eftersom han tycker om poliser och tycker att det skulle bli kul.

– Rasta? Det blir kanske svårt med mössan men det kanske går att fixa på något sätt. De kanske får ha rasta med mössa med skärm.

Anns sociala kompetens skonar henne från att ses som en potentiell städerska, men hennes skolambitioner räcker inte för att läraren ska kunna se henne som en framtida läkare:

– Ann tror jag kan möjligen ha realistiska framtidsdrömmar. Jobba med någonting praktiskt och hon har, om man tar Ann så har hon ju en social kompetens som gör att hon säkert kan få ett jobb, sälja kläder eller i alla fall hyfsat jobb som hon kan trivas med. Alltså jag kan inte tänka mig Ann som städerska. Det kan jag inte göra.

*

– Ja, men det kan tänkas att Ann hamnar på PRIVIK omvårdnad i höst och få kanske gå den långa vägen och få kanske bli sjuksköterska någon gång i framtiden.

Kims intresse för affärer har läraren upptäckt men intresset kallas inte för business utan bara *köpa och sälja*:

– Lilla Kim, lille Kim [...] han har ju en gammal ingrodd misstänksamhet gentemot skolan. Att han inte får det som han ska: att det är fel på undervisningen [...] han är också en elev som ifrågasätter mycket vad jag gör: *Jag vill inte läsa geografi, jag vill läsa svenska, jag vill inte gå på något studiebesök, jag vill ha lektion i klassrummet [...]* och i gymnasiet så bygger studierna på att man kan läsa, i grundskolan så är det mycket på talets grund. De har fått igång honom, han pratar bra svenska eller hyfsad

svenska men nu kommer vi till skriften och kan, har man inte lärt sig att läsa vid det här laget då får de automatiskt problem.

* Vad tror du han vill göra i framtiden?

– Vad han vill göra för någonting? Business tror jag, nej jag kan tänka mig han köpa och sälja någonting. Kan jag tänka mig att han vill göra för det är ingen fysisk kille som skulle kunna jobba med bilmek och sånt där för att han är en tunn spinkig gosse faktiskt. Köpa, sälja.

För Josef som har starkt musikintresse kunde läraren ordna så att han fick tillgång till musiklokalen men hon litar inte på honom utan någon konkret anledning:

– Josef är en elev som jag är ganska trött på honom av den anledningen att jag tycker att det är den elev i klassen som jag upplever som att han inte vill någonting alls...

* Josef vill gå på musikhögskolan och bli musikpedagog eller musiker.

– Ja, han lär ju vara duktig att spela. Nästa vecka är det festmiddag här för PRIVIK, IVIK1 och svensk klass och då ska han spela. Det frågade han om han fick spela och då sa jag ja, visst jätte gärna men alltså, jag hade kunnat medverka till att han hade fått spela i skolan och få nyckeln till musikrummet men han är inte pålitlig. Jag upplever inte att han är en pålitlig elev.

Adams intresse har läraren upptäckt och hon har en accepterande förhållningssätt till honom trots att han upplevs som utagerande:

– Adam? Ja, också jätte stökig, jätte ojämn, jätte bråkig jätte, väldigt mycket utåtagerande men man har en dialog med den gossen. Han kan bråka och stöka och efteråt kan han säga: Kan du förlåta mig. Jag ska inte göra så, jag ska bättra mig. Och så där går man framåt hela tiden. [...] Det finns en ömsesidig respekt och det är en kille man kan jobba med. Definitivt.

* Han vill bli mekaniker eller byggjobbare. Stora maskiner och att jobba med höga byggnader lockar honom. Han säger att han gillar historia också.

– Vi var på vad heter det? Medelhavsmuséet heter det, [...] Han var alldeles fascinerad. [...] Men han är ett litet barn som är understimulerat, inte behövt lösa några problem eller att ta ansvar.

Läraren säger att eleverna har högtravande drömmar men inga realistiska, vilket delvis kan stämma, men det borde vara tillåtet för ungdomar att ha höga ambitioner och vad de behöver är mer uppmuntran och vägledning. Som Bourdieu upprepade gånger har poängterat (Andersen & Kaspersen 1999) är språket och uppmuntran av olika typer av intressen bland de viktigaste sorteringsredskap som används i skolan. De ”kapitalfattiga” invandrareleverna i denna studie har utsatts för symboliskt våld, och de elever som inte får stöd och uppmuntran från annat håll kommer snart att ha internaliserat lärarens bild av sig och

börjat betrakta den som rimlig och naturlig och kommer att anpassa, med andra ord sänka sina insatser till förväntningarna. Det var inte bara klassläraren som uppfattade eleverna som omotiverade. Efter en grammatiklektion berättade grammatikläraren att eleverna är snälla mot henne och gör sina läxor men även hon visar sig ha låga förväntningar på eleverna. Under rasten frågade hon mig hur fort jag lärde sig svenska efter ankomsten till Sverige. När jag berättade att det tagit sin lilla tid och att även hon har suttit där dessa elever sitter nu, sa läraren att jag måste ha varit motiverad, till skillnad från de här eleverna.

Flickorna

Synen på flickorna framstod i materialet som ett viktigt tema. Den dagen jag skulle intervjua läraren var en elev i rummet och ville ha lärarens hjälp med att läsa ett brev som hon hade fått från migrationsverket angående sitt resetillstånd (hon var i myndig ålder och ville åka ensam till hemlandet under julen). Läraren sa: ”Du har inte mitt tillstånd att åka hem och gifta dig.” Eleven svarade med att hon ska hem och hälsa på, och att hon inte är från det och det landet och nu vill veta vad hon ska göra med brevet. Läraren sade att hon kan ringa Migrationsverket åt henne. Efter en stund kom flickan in och ville ha sitt papper tillbaka. Tidigare under intervjun med flickan sade hon att hon inte vill ha sin pojkvän i Sverige och hon är av den åsikten att det är svårt att kombinera karriär och familj, och därför siktar hon på att gifta sig med honom först om tio år (se citatet nedan). På grund av lärarens uttalande ville hon inte längre ha hennes hjälp och ville ha sitt brev tillbaka.

* När vill du bilda familj?

– När jag är 25-26 år och när jag är klar med min universitetet och jobbat två år eller tre år sen bestämmer jag ska gifta mig.

– Nu har jag min pojkvän i mitt land. Jag vill hämta honom och han ska komma hit men han vill inte och vill stanna kvar i *hemlandet*. När jag slutar studera vill jag åka dit och gifta med honom. Han väntar på mig. Vi pratar i telefon två gånger per vecka. Om han ska komma hit blir det jobbigt för honom. Hans familj är där om vi bråkar och bli arg på honom, han blir ensam. Det är bättre han stannar där.

* Hur länge ska han vänta?

– Jag frågade min lärare hon sa fem år för att bli läkare, jag måste PRIVIK (Förberedelseklass en nivå högre) först. Så om tio år. Man kan inte bli gift och studera. Man kan inte koncentrera sig.

Under intervjun med läraren kom hon in på ämnet flickorna i klassen, om vilka hon hade två olika bilder:

– Jag tror också att det är så här att flickorna som jag jobbar med, jag tror att många av dem har varit väldigt försummade i sina familjer. Att man inte kanske har brytt sig om att ta deras nyfikenhet tillvara när de var småbarn. De har kanske fått hjälpa till. Det har kanske inte funnits något speciellt intresse för just deras person. Så när vi är ute på studiebesök och vi är på många ställen i Stockholm, vi går på fjärlshuset, vi åker till Skansen, vi besöker DN, vi gör tv-program, vi går på museer. Vi gör massor med saker så flickorna frågar väldigt ofta: hur länge ska vi stanna här? När får vi åka hem? Kerstin jag orkar inte gå. Jag är så trött i fötterna. Alltså, de upplever det att jag släpar runt dem på någonting som de måste titta på för att de måste vara artiga gentemot mig därför att jag har sagt att det ingår i skolundervisningen. De ser det inte som ett tillfälle att oj här har jag aldrig varit, vad kul. Det här var ett nytt ställe.

* Det är de åtta jag har pratat med och det var ju framförallt tjejerna som var väldigt noga med att påpeka att de minsann tänker läsa klart på universitet innan de gifter sig. Att det här inte kommer på fråga innan.

– Och vilka tjejer är det detta?

* Det var Sara, Maria och Ann.

– Universitetet?

* Ja.

– Jaha, en lång väg till universitetet för x och y kan jag säga. Men om universitet får stå för utbildning så är det ok.

Senare under intervjun säger läraren:

– Och det är ju så att tjejerna är mer bestämda i klassen.

– Om hon kunde komma över det och ta fram sin kapacitet som hon faktiskt har, styr och ställer med alla och bestämmer [...] menar, helt och hållet styr och ställer med alla (*om Maria hur hon är hemma*).

Här går det att se exempel på de stereotypa föreställningar om invandrare och invandrarflicka som Ylva Brune (2002) ifrågasätter. Under intervjun sade Läraren att hon tror att flickorna i klassen är försummade i sina familjer och bevis för detta hämtade hon från deras bristande nyfikenhet vid studiebesöken och att de lätt blir uttråkade. Samtidigt sade hon att det är flickorna som är drivande och att det är de som bestämmer i klassen. Om Maria berättade läraren att hon styr och ställer över sin familj. Flickorna har varit de som bestämt har uttryckt sig om att de vill satsa på karriär och inte bilda familj i första hand, och deras framtidsdrömmar är samma som vilka ungdomar som helst, vilket överensstämmer med vad Nordenstam och Wallin (2002) kom fram till i sina studier. Även Åkerlind (1996) ser att flickorna i hennes studie ger intrycket av att vara starka och målmedvetna människor och det överensstämmer med huvudförfattarens intryck av flickorna i den nu aktuella studien. Av intervjuerna framgår att eleverna, flickor

som pojkar, tror på sin förmåga och att de inte räknar med att nå sina drömmars mål i morgon utan de talar om sina planer i det längre perspektivet. Deras främsta mål just nu är att lära sig svenska och några av de uttrycker missnöje med undervisningen. Till exempel hävdar Jakob att det är slöseri med hans tid när de har hunnit igenom sju sidor i en biologi bok efter två månaders svenskundervisning.

Elevernas sociala situation

De intervjuade elevernas ålder är mellan 16 och 19 år och de kommer från Etiopien, Kurdistan, Iran, Gambia, Irak och Somalia. De språk de talar är amaringa, tigrinja, engelska, manding, kurdiska, persiska, arabiska, somaliska, etiopiska och samtliga av de talar två eller fler språk. Nästan alla har bott i ett annat land som flykting innan de hamnade i Sverige. En har bott ensam i Östeuropa några år på väg till Sverige och en annan har bott fyra år i Etiopien och två har bott i Syrien i ett antal år. De har alla fått avbruten skolgång mer än en gång. Flera elever i klassen berättar att de har lärt sig många uttryck på varandras språk och en säger att han har lärt sig en klasskamrats hemspråk mer än svenska sen han kom hit till Sverige. Nästan alla elever har lång resväg till skolan eftersom IVIK-klasser endast finns i ett fåtal skolor, och alla bor i olika miljonprogramområden. De börjar olika tider på morgonen och minst en dag i veckan följer de inte schemat pga studiebesök. En del elever missar studiebesöken och säger efteråt att de inte hittat till ställena. Vid första besöket frågade jag läraren om antalet elever i klassen och hon sa att de var 16 elever och när jag påpekade att klassrummet såg mycket litet ut svarade läraren att det inte var för litet eftersom det är alltid några som skolkar. Att de inte har koll på tid och schema är ett återkommande problem och problemet med punktlighet försökte läraren eliminera t ex genom att skriva sena ankomster på tavlan.

Eleverna har bott i Sverige mellan ett till tre år. Fyra av de åtta eleverna bor idag utan föräldrarna i Sverige och av de andra fyra återförenades två av de med en förälder efter en tid här i Sverige. Alla utom en elev nämner spontant under intervjun en social situation som är besvärlig för dem och som de lider av. En elev träffade sin far efter tretton år här i Sverige medan hans mor bor kvar i hemlandet. Han saknar henne mycket och vill därför åka tillbaka till hemlandet. Han poängterar att svenskarna är snälla men att svenska är ett svårt språk och att han inte vill att hans mor flyttar hit. En annan elev berättar att han bor i vardagsrummet hemma hos släktingar och att han längtar efter sitt eget rum där han kan sova och läsa när han vill och där han inte känner sig i vägen för andra som han nu gör. Den tredje berättar om ensamheten. Han berättar att han inte trivs med att bo ensam, och att han inte kan sova på kvällarna. En kväll, då han inte kunde sova vid midnatt och bara stirrade på väggarna och taket, kände han att han höll på att bli tokig. Då han gick ut på en promenad och det blev bättre. Ännu en elev talar om att mycket tid hemma går ut med att argumentera med släktingen som

han bor hos. En är bekymrad över en kronisk sjukdom som hon fick diagnos för när hon kom hit och en har sin pojkvän kvar i hemlandet som hon talar per telefon med två gånger i veckan och som hon saknar. En elev har skullskada och nämner i förbigående att han åker till sjukhuset ofta. En annan är smärtsamt medveten om att en del invandrarelever som går i "vanliga" program i skolan undviker honom och hans klasskamrater. De vill inte prata sitt hemspråk eller ens kännas vid att de är från hans hemland, och det sårar honom. Han säger att de tror att de är bättre bara för att de har bott här längre tid och kan svenska.

För att ge en bild av hur elevernas sociala problematik kan tränga sig igenom under en lektion ges här nedan ett utdrag ur en observation:

Efter läxförhöret börjar lektionen om människokroppen. Läraren säger "När någon av er eller annan i familjen skadar sig ..." Adam avbryter med att säga: "Ursäkta, jag har ingen familj". Läraren suckar och fortsätter med lektionen. När hon fortsätter berätta om benbrott och gips förstår inte en av eleverna och han som sitter bredvid försöker förklara för honom vad gips är för något och vid det här laget är läraren irriterad och säger: "X, jag visste inte att du var läkare i ditt forna liv". När en elev inte vill slå upp sidan med en bild av ett människoskelett och säger att han har sett sådant i verkligheten skrattar resten av klassen, och läraren förklarar: "Nu är det inte på riktigt utan i bild", men när eleven säger att han inte klarar av att se bilden ger läraren upp och fortsätter med sin lektion.

Diskussionen om läraren kontra eleverna i klassen handlar inte om de studerade personerna, utan om att läraren är en representant (men självfallet inte enda den representanten) för det svenska samhället, för eleverna. Läraren har rätten att tolka och diktera normer, medan eleverna är representanter för en grupp i underläge, som inte har något faktiskt inflytande över sin situation. Läraren är den person som har tillgång till det kulturella kapitalet (Andersen & Kaspersen 1999), och som svensk är hon representant för "svenskheten". Hon besitter dessutom ett betydligt större socialt kapital än eleverna i och med att hon står över dem i skolvärldens hierarki. Eleverna vet inte hur deras närmaste framtid ser ut och de har inte kännedom om vad det finns för alternativa vägar. De vet att de ska göra test i svenska och att de ska placeras därefter, men att de kan göra egna val vid det här stadiet är det bara Kim som känner till (och har försökt med). Det kan vara av intresse att påminna om att Kim har gått sista årskursen på högstadiet i Sverige och att hans öppna kritik kan bero på att han vet mer än de andra eleverna i klassen om elevers rättigheter.

Vid ett samtal med läraren framkom att hela klassen ska flyttas till skola X nästa år. Det har kommit en del larmrapporter som rör den skolan: stor personalomsättning, dålig arbetsmiljö och långtidssjukskriven rektor. Med tanke på att nästan alla elever i klassen har haft avbrott i sina studier flera gånger under sin

skolgång och att de har mycket i bagaget som de behöver bearbeta så är detta beslut minst sagt förvånande; att de ska flyttas till en instabil skola kommer inte att gynna dem. De förpassas till en miljö som Paula Bustos Castro (1999) kallar för ”stegvis marginalisering”, och enligt Nordenstam och Wallin (2002) har det nya betygssystemet särskilt negativa konsekvenser för de elever som har bott i Sverige kortare tid: de riskerar att tappa självförtroendet och sänka ambitionsnivån om de inte får tillräckligt bra betyg under sina första gymnasieår, pga bristande kunskaper i svenska.

Elevernas bild av Sverige

Av de åtta intervjuade eleverna nämner två av tre flickor och fyra av fem pojkar att de gärna vill bo ensamma. De säger även att de saknar svenska kompisar och vill ha en svensk kompis så att de lär sig hur det är. Flera säger att det är svårt att ta kontakt med svenskar speciellt när man inte kan språket. De menar att man inte bara kan gå fram till någon och prata eftersom man kan uppfattas som om man var konstig.

– [...] för att förstå och kunna mera om svenskar. Jag vill ha svenska kompisar.

En av dem förstod inte frågan och säger att han har svenska kompisar, men det visar sig att han menar svenskar med invandrarbakgrund.

Samtliga elever tycker att Sverige är ett bra land och att människorna är snälla här. Som fördelar med Sverige nämner de främst utbildningssystemet och att här finns lag och ordning.

* Vad tycker du om Sverige?

– Först när jag kom jag tänkte att det var tråkigt, jag ville tillbaka till Afrika. Nu när jag har kommit att lära känna några människor jag tycker att det är bra och jag tycker de välkomnar oss på ett bra sätt. De har välkomnat oss, det finns friskolor, allting, och tror det finns många snälla människor. Jag har inte set ingen som inte är bra. Jag tror att det är bra.

Samma elev talar om diskriminering, men hon säger att hon skall utbilda sig och göra sitt bästa. Går inte det tänker hon flytta till annat land:

– De som går bara grundskolan får inte bra jobb. Jag såg program på tv om 200 invandrare [...] De där svenskarna ger dem inget jobb och de gick utomlands och fick bästa jobb. De där svenskarna sa till dem att de ska komma tillbaka men de sa att vi aldrig kommer tillbaka här därför vi får ingen respekt och vi är inte djur. Jag tror det finns många resistent i Sverige och det finns många invandrare som inte bestämmer någonting.

* Men det ska du göra?

– Jag ska försöka gå på universitetet och allting men om det finns resistent jag ska också åka till annat land om jag fick bra jobb och bra liv. Jag tror att no matter what aldrig don't lose hope.

Adam tycker att svenskarna är kyliga men säger även om svenskarna kom till hans hemland skulle man inte vara mer vänliga mot dem än vad svenskarna är mot invandrare:

* Vad är bra med Sverige?

– Här finns lag men annars vädret kallt och människorna också som vädret. 99 procent kalla som väder.

* Har du svenska kompisar?

– Ja, de är som jag, mycket varma, de pratar, skojar och är roliga, du vet. Där de i Akalla inte svenska från andra ställen. De är som jag.

Eleverna förhåller sig positiva till Sverige och två av dem anser att lag och ordning är det bästa med Sverige. Annars, som Läraren säger, kan de inte mycket om Sverige. Att eleverna inte har svenska vänner anser hon bero på att de inte försöker själva och att det finns elevorganisationer på skolan men de söker sig inte dit. Som exempel berättade hon upp att några elever i klassen är intresserade av att spela fotboll och hon informerade dem om uttagningstiden till fotbollslaget, men de dök inte upp. Hon menar att deras ringa kunskaper om Sverige beror på deras bristande intresse, vilket inte överensstämmer med den nyfikenhet som de uppvisade under den tid studien pågick. De ställde många frågor om Sverige och beklagade sig över hur svårt det är för dem att få kontakt med svenskar. De säger sig vilja ha svenska kompisar för att de bor här och för att de vill lära sig om landet, men de vet inte hur kontakten etableras. Att de inte har ämnet samhällskunskap på schemat reducerar deras möjlighet att lära sig hur det svenska samhället ser ut. Förutom svenska läser de geografi, data, matematik, bild och idrott.

Läraren om elevernas bild av Sverige

Lärarens uppfattning om hur elevernas bild av Sverige ser ut är något annorlunda än den bild som eleverna själva har beskrivit.

* Vad tror du att de har för bild av Sverige?

– En väldig torftig bild tror jag de har av Sverige. Ja, de har en bild av Sverige att här behöver man inte vara rädd för att gå hungrig, man får någonstans och bo och någonstans och på något sätt så fixar det sig alltid [...] Men jag tror de har väldigt snäv bild av Sverige. De har, bilden av Sverige inskränker sig till deras tillvaro, deras vardagstillvaro på något sätt, skolan, kanske kontakt med någon handläggare och delar av Stockholm, den del där man bor, centrala sthlm [...] de har mycket dåliga kunskaper om Sveriges geografi eller samhällskunskap eller hur samhället fungerar.

De kunskaper som de har är utifrån deras egna erfarenheter, kanske kontakt med sjukvården till exempel.

Läraren om ambitionsnivån i klassen

Under intervjun med läraren återkommer hon flera gånger till elevernas bristande intresse för att lära sig svenska. Dessutom säger hon att hon tycker att det behövs en lärare till i klassen:

– Det är så låg nivå på dem av olika anledningar. Att det, de klarar inte att sköta studierna med bara en pedagog i klassrummet...

* Vad är det som är låg nivå på?

– Dels är det skolnivå av olika anledningar, så har de inte gått i skolan så mycket som deras jämnåriga svenska kamrater har gjort. Det är krig eller. Oftast är det krig eller andra anledningar till att de inte har gått i skolan. Sen så misstänker jag också att en del av eleverna har kanske några funktionshinder som gör att de har inlärningssvårigheter och nu har jag börjat ta tag i det och någon eller några kommer att bli remitterade till utredning, neuropsykiatrisk utredning där de får träffa logoped, psykolog, psykiater. Det man får reda ut är om det är någon slags posttraumatisk stress. Är det funktionshinder, är det dyslexi som inte är upptäckt, är det analf, analfabetism eller är den allmänt fientlig inställning till skolan överhuvudtaget.

* Är det flera i klassen som är...?

– Hm, det är många. Jag skulle kunna säga att det är fåtal som är bara elever som är här...

* Hur skulle du beskriva deras motivation överlag?

– De vill lära sig svenska fast de har ingen riktig bild av vilken svenska är det de vill lära sig [...] Det är ett fåtal som har förstått det jag försöker lära ut. Att det att om man arbetar på en väldigt låg nivå så kan man ändå. Om man lär sig det sättet att arbeta att skriva texter utifrån fakta, utifrån givna fakta. Om man har fem fakta så kan man skriva en kort faktatext, har man tio fakta så kan man en längre faktatext. De har fortfarande inte lärt sig det. Själva mönstret som jag försöker lära ut så kan de inte det. Det är fortfarande problem att skriva om fisk som att skriva om lejon som vi skrev någon gång i september fast man har arbetat på precis samma sätt, så de flesta har inte förstått vad jag begär av dem. Så, men just den här klassen är synnerligen lågpresterande.

Jag nämner att en av eleverna har sagt att hon vill bli successful woman och då svarar läraren: ”successful vill de bli men de vet inte hur”.

Att ”bli” svensk

Som Tiina Rosenberg (2002) påpekat påverkas identitet av de föreställningar som individen uppfattar att andra människor har om henne och identitet skapas i relationer och genom integration i gemenskaper. Hon menar att identitet formas och omformas under berättelsernas gång. Hur eleverna talar om sig själva och hur de blir betraktade har inflytande över deras självuppfattning. Eleverna i studien talar inte om sig själva i termer av invandrare, utan de utgår från att de är exempelvis iranier nu, men att de kommer att vara både iranier och svensk när de blivit svenska medborgare.

* Kommer du att bli svensk?

– Ja, jag vet inte.

* Vad är att bli svensk?

– Kanske om tio år eller femton år jag kan bli som andra människor här. Kanske om fem år när jag får mitt svenska pass.

* Tycker du att man kan vara både kurd och svensk?

– Ja, när du kan prata kurdiska och du har passport från Sverige.

Även Kim är av den åsikten att man kan bli svensk eller som han uttrycker ”svenne” och förklara gärna och länge att det går att förena. Han säger att svensk pass ger honom frihet:

* Du sa till mig häromdan ”jag ska bli Svenne”?

– Det är alltså så här, nu jag är inte Svenne, jag är kurd men när jag får mitt medborgarskap då, då kommer jag att bli Svenne och kommer att gå runt i hela världen. Jag väntar på den. Jag säger till min pappa som bott här längre att pappa nu du bott här i fyra år sök den så jag får den innan jag blir arton för då måste jag söka själv.

Lärarens syn på möjligheten att bli svensk

Läraren hade en avvikande uppfattning om elevernas möjlighet att bli svenska.

* Tror du att de kommer någonsin att bli svenskar?

– Det här är ingen som kommer att bli svensk av dem här. Men att bli integrerad i samhället så tror jag att några som kommer att bli det, medan några kommer hela tiden att vara utanför och inte förstå så mycket vad som händer omkring dem och inte kunna ta del av samhällsinformation heller.

* Varför tror du att det kommer att bli så?

– Ja, det är den låga utbildningsnivån till att börja med och bristen på nyfikenhet på det nya landet. Om jag jämför med mig själv vilket man kanske inte ska göra, så när jag åker till ett annat land så är jag nyfiken. Är jag där kort tid vill jag se så mycket som möjligt, lära mig så mycket som möjligt. Är jag där längre tid försöker jag förstå mer men det upplever jag

ABSOLUT inte här. Det som jag får frågor om är till exempel: vad händer om man kör bil och inte har körkort och blir tagen av polisen? Såna frågor kan man få att man vill veta vad som händer, hur man klarar sig ur problem eller vad som blir följderna av att man råkar i problem av något slag.

Vi uppfattar det som att läraren är av den meningen att eleverna aldrig kommer att bli svenskar, men att några av dem kanske kan komma att integreras medan andra kommer att förbli utanför. Erving Goffman (1973) förklarar att det är samhället som fastställer medlen för kategorisering av personer, och vad som ska uppfattas som vanlig och naturlig för medlemmar i dessa kategorier. För Goffman innebär stigma en särskild brist på överensstämmelse mellan värderad och faktisk social identitet. Den är ett speciellt slags förhållande mellan egenskap och stereotypi. Det är som ett tecken på degradering och förlust av värde. Den stigmatiserade individen har samma identitetsuppfattning som andra men oavsett vad hon säger är vi inte beredda att möta henne på "jämförbar fot" (Härenstam m fl 1999, Ålund 1997).

Att vara invandrare får en stigmatiserande funktion i vardagen även för de ungdomar som är födda och uppväxta i Sverige, och ungdomarna känner att det inte räcker med att vara integrerade (Ålund 1997). I vår studie väcktes frågan: vad innebär att vara svensk eller vara integrerad? Att vara svensk är för eleverna att ha svenskt medborgarskap och för dem finns inga motsättningar mellan att vara svensk och kines till exempel och de utgår ifrån att det går att tillhöra båda kategorierna parallellt, under det att läraren finner detta närmast omöjligt. Här är Youngs (2000) resonemang på sin plats när hon hävdar att en grupp existerar bara i relation till en annan grupp och att det är de sociala processerna i ett samhälle som skiljer ut olika grupper. Gruppmedlem kan man bli på många olika sätt, menar hon, och exempelvis kan man "kastas in" i en grupp.

Det är på sin plats att relatera till ett gammalt experiment från 1968 (Rosenthal & Jacobson), där forskarna jämförde prestationen av jämbördiga elevgrupper under ledningen av två lärargrupper. Den ena gruppen lärare hade blivit tillsagda att de hade lågpresterande elever som behövde mer tid för att lära sig och den andra fick veta att deras elever var högpresterande och lärde sig snabbt. Elever i den senare gruppen lärde sig snabbare. De elever med lärare som trodde på deras kapacitet fick bättre resultat i alla avseenden jämfört med de elever man hade låga förväntningar på. Elevernas förväntningar på de själva var av vikt men oftast var denna en direkt funktion av lärarens förväntningar. Dessutom engagerade lärarna sig mer i högförväntningsgruppen och gav de mer beröm och tid medan lågförväntningsgruppen fick mer kritik och fick proportionellt mer korrigerande respons. Med andra ord kom forskarna fram till att olika förväntningar leder till olika behandlingar som i sin tur leder till olika framstegsresultat.

Eleverna i den nu aktuella studien har oavsett ursprungsland, familjebakgrund och antal år i skolan förpassats till kategorin "icke-ambitiösa invandrarelever".

Samhället bestämmer över det sätt på vilket individer kategoriseras, även inklusive det som uppfattas som typiskt för var och en av dessa kategorier, menar Goffman (1973). Molina och de los Reyes (2002) refererar till studier som har visat att icke-européer och framför allt muslimer hamnar längst ner i den sociala rangordningen. Individen tillskrivs okritiskt vissa egenskaper som anses utmärka gruppen. Enligt Lange och Westin (1981) finns det benägenhet att överbetona skillnader mellan individer från olika grupper och att underbetona skillnader för individer inom samma grupp, samt att den utdefinierade gruppen får stereotypiska egenskaper. Samtliga elever i klassen, utom en som är från Kina, kommer från Afrika och Mellanöstern men eftersom det inte finns någon annan grupp att jämföra med i studien går det inte att uttala sig om huruvida deras ursprung skulle ha något med de låga förväntningarna att göra.

Vi uppfattar att bristen på förståelse av den kontext dessa ungdomar lever i leder till misstolkning av deras beteende och utveckling. Deras problem med språkinläringen förklaras med bristande intresse för Sverige och svenskan. Till och med funktionshinder antas vara en förklarande faktor. Ingenstans ser man elevernas sociala förhållanden eller undervisningsmetoden som delförklaringar till att eleverna inte har gjort stor progress i språkinläringen. I den offentliga debatten förknippas invandrarungdomar med ”problem” – som hjälpbehövande elever med brister som ska åtgärdas, och det talas sällan om deras resurser. De nyanlända ungdomarna kan ofta flera språk och ändå talar man om deras språkliga brister. Oftast har de bekantat sig med andra invandrarspråk före svenskan, inte för att de inte skulle ha velat lära sig svenska, utan för att det andra språket har varit mer tillgängligt. Att hälften av en klass inte skulle kunna tillgodogöra sig undervisning i svensk pga kognitiva funktionshinder kan betraktas som förskjutning av problemet till eleverna, speciellt när stora pedagogiska brister noteras. Läraren beklagar sig över elevernas bristande punktlighet medan hon själv inte lever upp till den (dessutom ändras schemat ständigt, vilket inte underlättar saken). Undervisningsmetoden är traditionell med en pedagog som talar mesta tiden och som dikterar hur eleverna ska göra i stället för att betrakta dem som ansvarstagande individer. Ett stort pedagogiskt problem är att läraren lägger stor tid och energi på att reta sig på detaljer. Detta förhållningssätt, i och med vilket elevens inlärningssvårigheter enbart ses som en brist hos individen och bara inom individen, är en form av strukturell rasism som resulterar i underordnande och devalvering av minoriteter. Som Spenser m fl (2001) påpekar är läraren med sina förväntningar en representant, på sin mikronivå, för den strukturella rasism som finns på makronivå.

Metodologiska aspekter

Ansatsen i vår studie är kvalitativ och vad vi hoppas att vi kunnat bidra med är att ge en förståelsemodell för hur socialisationen av invandrarungdomar kan gå

till i Sverige. Främsta anledningen till att den här studien kom till stånd var mitt eget intresse av att se hur förhållandena för invandrarelever ser ut i dag. Jag har själv erfarenhet av att ha gått i introduktionsklass för nyanlända invandrarungdomar (ITK, nuvarande IVIK) där studiebesöken uteslutande var på de yrkesförberedande linjerna som bad- och idrottslinjen samt restauranglinjen. Trots mitt och andra elever intresse för de teoretiska linjerna varnades vi för att söka dessa. Upprepade gånger fick vi höra hur mycket vi hade mycket att hinna ikapp med, jämfört med svenska elever. Vad som aldrig sades något om var att vår bakgrund, erfarenheter från andra skolsystem eller flerspråkighet i sig skulle utgöra någon styrka eller fördel. Liknande erfarenhet har Nihad Bunar (2001), vilket han refererar över i förordet av sin avhandling. ”Det kändes som att man på ITK fick indoktrineras i att bli andraklassens medborgare” sade en av eleverna i min introduktionsklass.

Jag hade som önskan att inte enbart undersöka utan även att *vara där* för dessa elever under den period studien pågick, varför den interaktiva forskningsansatsen fick tjäna som ytterligare en metodologisk utgångspunkt (Svensson 2002). Utifrån denna ansats går observatören in och påverkar i viss utsträckning studieobjektet och blir själv kanske till och med en del av det i exempelvis deltagande observation. I den här studien var dock syftet inte att bli en i gruppen, utan att vara stödjande och bekräftande under intervjun och vid samtal med pedagog och elever.

Inom den feministiska kvalitativa forskningen läggs tonvikten på kvinnors vardagsvärld, och här nyttjas metoder som gör det lättare att förstå kvinnors liv och benägenhet, och ansatsen har som mål att förändra de förhållanden som undersöks. I den här studien har kvinnan ersatts med invandrareleven och här läggs tonvikten på att förstå invandrarelevens livsvärld. Det är den sociala konstruktionen av invandraren som står i centrum. Idéerna om att vara och en av oss återskapar verkligheten genom varje möte och att båda parter förändras under en dialog och att det är vi tillsammans som skapar verkligheten som i sin tur skapar oss, hämtas från det feministiska poststrukturalistiska förhållningssättet. Enligt Sandra Butler som står bakom Performativitetsteorin är kön inte i första hand att *vara* utan att *göra*. Performativitetens teoretiska grundtanke härstammar från språkfilosofen J L Austin. I *How To Do Things with Words* betecknar han sådana uttryck som performativa som inte endast beskriver en företeelse utan de facto får denna företeelse att bli till (Rosenberg 2002, s 75). Med den grundidén i åtanke påstår vi att invandrare inte i första hand är att vara, utan snarare att man blir invandrare i den miljö som ser och behandlar en som invandrare.

Även om resultatet av denna studie har begränsad generaliserbarhet kan den ge idéer om hur bemötandet av invandrarungdomar kan gå till och vilka resultat det kan ge. Den här studien visar på hur invandrarelever kan bemötas och uppfattas i den svenska skolan – ett möte med det svenska samhället som påverkar deras självbild, bilden av Sverige och tron på sin framtid.

Efterord

Jag har själv, som framgått tidigare, gått i introduktionsklass för nyinvandrade ungdomar under 1990-talet och nästan alla som jag har kommit i kontakt med och som har gått dessa klasser bekräftar att skolan har haft låga förväntningar på dem och att deras framtidsplaner har uppfattas som högtravande. Viktigt att säga i sammanhanget är att detta inte betyder att invandrarelever inte alls får stöd; det finns föräldrar, lärare och studierektorer som tror på deras förmåga och stödjer dem. Men lyckas man med studierna och söker vidare till högre utbildning anses man utgöra undantag i den bild som brukar förknippas med invandrarelever. Som att bara för att man en dag satt på skolbänken och inte kunde förklara pythagoras sats på svenska skulle betyda att man inte var kapabel till akademiska studier i framtiden.

Skulle den här studien ha gjorts med fokus på lärarnas arbetsituation, utifrån deras perspektiv, skulle man med säkerhet komma fram till att det finns en hel del brister där som behöver åtgärdas. Under observationerna gick det att se att läraren var helt ensam i sitt arbete och det gick att se och höra att varken kollegor eller rektor var till stöd för henne. Hon delade ett litet och smalt arbetsrum med två andra lärare, och verkade dessutom vara mer än bara lärare för klassen. Hon försöker hålla koll på eleverna, vill se till att de inte missar tiden med kuratorn och delar ut SL-remsor med mera inför studiebesök. För det mesta såg hon trött och utmattad ut och hon påtalade vid flera tillfällen att den här klassen skulle en lärare till, vilket vi kan instämna i. Att undervisa en klass med ungdomar i olika åldrar, olika skolbakgrunder och med en uppsjö av social och medicinsk problematik är tärande. Till och med observatörens närvaro verkade uppfattas som en avlastning, av den ensamma läraren.

Denna studie gör inte anspråk på att ha visat hur invandrarelever uppfattas i skolan i allmänhet, men den kan ge en indikation om hur det kan se ut när nyinvandrade elever möter den svenska skolan. En styrka är att vår studie bekräftar de tidigare studier som har gjorts, som har visat att skolan och samhället har låga förväntningar på invandrarelever, samtidigt som den visar på hur det kan gå till när nyinvandrade invandrarelever förlorar sina framtidsdrömmar och sina ambitioner att gå vidare med högre studier. Inför studien kontaktades både skolverket och utbildningsdepartementet och det framkom att ingen särskild utredning har gjorts av introduktionsklasserna, trots att de funnits sedan 1980-talet. Vår bedömning är att en utredning om IVIK-klasser i synnerhet och om nyanlända invandrarelevers situation i allmänhet är nödvändig för att kunna åtgärda de brister som finns i undervisningen och i mottagandet av invandrarelever i vårt mångkulturella samhälle.

Sammanfattning

Aram N & Bildt C (2004) *Invandrade ungdomars möte med den svenska skolan*. Arbetsliv i omvandling 2004:4 Arbetslivsinstitutet, Stockholm.

För att få en bild av nyanlända invandrarungdomars drömmar och planer inför framtiden och hur dessa bemöts i den svenska skolan genomfördes en fältstudie där både observationer och intervjuer användes som datainsamlingsmetod. Fältstudien gjordes i en introduktionsklass för nyanlända invandrarungdomar (IVIK-klass). Klassen besöktes vid åtta tillfällen under en sexveckorsperiod då observationer gjordes och då åtta elever och deras lärare intervjuades. Läraren betraktas här som en normgivande representant från det svenska samhället. Av resultatet framgår att eleverna har höga ambitioner inför framtiden, både när det gäller högre studier och framtida yrkesverksamhet. Det framgår också lärarens förväntningar på eleverna är låga, att elevernas framtidsambitioner överstiger lärarens föreställning om var och en av dem, vilket kan tänkas ha en betydande inflytande på deras möjligheter att förverkliga sina drömmar. Vid några tillfällen kunde lärarens kommentarer tolkas som felaktiga generaliseringar. Resultatet kan betraktas som en förståelsemodell för hur socialisationen av invandrarungdomar kan gå till i Sverige.

Referenser

- Andersen H & Kaspersen L B (red) (1999) *Klassisk & modern samhällsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Bredström A (2002) ”Maskulinitet och kamp om nationella arenor” i de los Reyes P, Molina I & Mulinari D (red) (2002) *Maktens (o)lika förklädnader*. Stockholm: Atlas.
- Brune Y (2002) ”’Invandrare’ i mediearkivets typgalleri” i de los Reyes P, Molina I & Mulinari D (red) (2002) *Maktens (o)lika förklädnader*, Stockholm: Atlas.
- Bunar N (2001) *Skolan mitt i förorten*, Stockholm: Brutus Östlings Symposion.
- Bustos Castro P (1999) ”Om sociala villkor, utsatthet och ohälsa” i Härenstam A, Lundberg U, Lindbladh E & Starrin B (red) *I vanmaktens spår*, Stockholm: Boréa.
- de los Reyes P, Molina I & Mulinari D (red) (2002) *Maktens (o)lika förklädnader*, Stockholm: Atlas.
- Goffman E (1973) ”Stigma. Anteckningar om det förstörda identiteten” i Lunden A, Näsman E & Cassel B *Stämplingsprocessen: beskrivning av de utstötts livssituation och självbild*, Stockholm: Prisma.
- Honora D T (2002) ”The Relationship of Gender & Achievement to Future Outlook among African American Adolescence” *Adolescence*, Vol. 37, Issue 146, summer 2002: 301-317.
- Härenstam A, Lundberg U, Lindbladh E & Starrin B (red) (1999) *I vanmaktens spår*, Stockholm: Boréa.
- Knocke W & Hertzberg F (2000) *Mångfaldens barn söker sin plats*, Stockholm: Svartvitts förlag.
- Kruuse E (1998) *Kvalitativa forskningsmetoder i psykologi*, Lund: Studentlitteratur.
- Kvale S (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund: Studentlitteratur.
- Lange A & Westin C (1981) *Etnisk diskriminering och social identitet*, Stockholm: LiberFörlag.
- Nordenstam K & Wallin I (2002) *Osynliga flickor – synliga pojkar*, Lund: Studentlitteratur.
- Rosenberg T (2002) *Queerfeministisk agenda*, Stockholm: Atlas.
- Rosenthal R & Jacobson L (1968) *Pygmalion in the classroom. Teacher expectation and pupils' intellectual development*, New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
- Svensson L, Brulin G, Ellström P-E & Widegren Ö (red) (2002) *Interaktiv forskning – för utveckling av teori och praktik*, Arbetsliv i omvandling 2002:7, Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Young I M (2000) *Att kasta tjejkast*, Stockholm: Atlas.
- Åkerlind A (1996) *Fatalism, frigörelse och förväntningar*, Pedagogiska Institutionen, Stockholms universitet. C:1 nr 968.
- Ålund A (1997) *Multikultiungdom*, Lund: Studentlitteratur.
- Ålund A (2002) ”Etnicitet, medborgarskap och gränser” i de los Reyes P, Molina I & Mulinari D (red) *Maktens (o)lika förklädnader*, Stockholm: Atlas.